

УДК 378

Світлана Капран,
молодший науковий співробітник
лабораторії управління
професійно-технічною освітою
Інституту професійно-технічної
освіти НАПН України

ПОШУК ПРОДУКТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ОРГАНІЗАТОРІВ ДІЛОВОДСТВА

У статті проаналізовано проблему самоосвітньої діяльності суб'єктів учіння у педагогічній літературі та охарактеризовано найбільш прийнятні види, форми та методи самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, самоосвіта, самостійна робота.

В статье проанализирована проблема самообразовательной деятельности субъектов обучения в педагогической литературе и охарактеризованы наиболее приемлемые виды, формы и методы самостоятельной работы будущих организаторов делопроизводства в высших учебных заведениях I–II уровней аккредитации.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, самообразование, самостоятельная работа.

The article analyzes the problem of self-educational activity of the subjects of study in pedagogical literature. The article characterizes the most acceptable kinds, forms and methods of unassisted work of future organizers of office work in higher educational institutions of I–II levels of accreditation.

Key words: self-educational activity, self-education, unassisted work.

Сучасні інноваційні процеси в галузі освіти актуалізують значення самоосвітньої діяльності студентів як невід'ємної складової професійної підготовки майбутніх фахівців. У законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., інших законодавчих актах і нормативних документах Міністерства освіти і науки обґрунтовано необхідність формування самостійності майбутнього спеціаліста.

Професійна підготовка майбутніх організаторів діловодства у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації в контексті євроінтеграційних процесів має зводитися не лише до набуття ними системи знань і навичок, а й до усвідомлення потреби вдосконалювати свій фаховий рівень протягом життя.

У вітчизняній педагогічній науці і практиці спостерігається поживлений інтерес до проблеми організації та навчально-методичного забезпечення самоосвітньої діяльності студентів і пов'язана з нею значна кількість емпіричних досліджень. Проблеми сучасної філософії вищої школи вивчали І. Зязюн, В. Кремень та ін.; проблеми неперервної професійної освіти та методики навчання у вищій школі – А. Алексюк, С. Гончаренко, М. Лещенко та ін.; особистісно орієнтований підхід до фахової підготовки – Г. Балл, В. Рибалка та ін., інформаційно-методичне забезпечення навчального процесу – В. Козаков, В. Шатуновський та ін.; сутність, структуру та зміст самоосвіти – О. Кочетов, П. Пшебильський, Є. Тонконога, Я. Турбовський; психологічні основи самоосвіти (мотиви, готовність) – О. Арет, В. Буряк, А. Громцева, Ю. Кулюткин, Н. Половникова, Л. Рувінський, П. Сухобська, А. Усова; питання професійної самоосвіти – М. Заборщикова, Б. Зязін, Д. Казиханова, І. Наумченко; проблеми теорії і практики щодо організації самостійної роботи в середній і вищій школі – А. Алексюк, Ю. Палкін, В. Козаков, П. Підкасистий, М. Солдатенко, Г. Сеїтова та ін.; проблеми теорії і практики самостійної пізнавальної діяльності як структурний елемент процесу навчання – М. Солдатенко, П. Підкасистий та ін.; проблему активізації самостійної роботи – С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоева та ін.; сутність і структуру самостійної роботи – Б. Єсипов, Г. Гнітецька та ін.

Метою статті є пошук продуктивного вирішення проблеми самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації в процесі викладання дисциплін професійної підготовки.

Мета дослідження конкретизується у таких завданнях:

- проаналізувати проблему самоосвітньої діяльності суб'єктів учіння у педагогічній літературі;
- охарактеризувати найбільш прийнятні види, форми та методи самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства у процесі викладання дисциплін професійної підготовки.

Питання, пов'язані із самоосвітньою діяльністю, хвилювали багатьох учених, мислителів, педагогів від часу виникнення педагогіки як науки. Чеський мислитель і педагог, автор «Великої дидактики» Ян Амос Коменський у своїх працях розробив організаційно-практичні аспекти залучення особистості до самопізнання. Предметом теоретичного обґрунтування є процес викладання, тобто діяльність викладача. Цей напрям розвивається впродовж багатьох століть та продовжує

досліджуватися сучасною педагогічною наукою. «Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за якого б учителі менше навчали, а учні більше б училися» [7, с. 243], – так аргументував принцип самостійності Ян Амос Коменський, який увів у світову методику золоте правило наочності: «все через самостійне спостереження» [7, с. 384]. Німецький філософ та психолог І. Герберт закликав не нести дітям «готових» знань, а пробуджувати в них нестримну жагу вчитися [2, с. 15–21, 59–71]. Своє бачення викладача сформулював ще один німецький педагог-демократ, автор дидактики розвиваючого навчання, орієнтованого на активність і самостійність учнів, А. Дістерверг: «...поганий учитель подає істину, хороший – вчить її знаходити» [4, с. 236]. Також він зазначав, що «...розвиток та освіта жодній людині не можуть бути дані чи повідомлені. Всякий мусить досягати цього своєю діяльністю. Те, що людина набула не шляхом своєї самостійності – не її» [5, с. 178–180, 237].

Видатний педагог К. Ушинський призначення викладача вбачав у керівництві самостійною роботою на засадах формування внутрішньої мотивації, застосування наочності, сократичного й евристичного методів [6, с. 286, 288]. «Треба постійно пам'ятати, що слід передавати учневі не тільки ті чи інші знання, а й розвивати в ньому бажання і здатність самостійно, без учителя, здобувати нові знання. Ця здатність ... повинна залишатися з учнем і тоді, коли вчитель його залишить, і дати засіб добувати корисні знання не лише з книг, а й з предметів навколо нього, із життєвих подій, з історії власної душі. Маючи таку розумову силу... людина буде вчитися все життя» [9, с. 374].

Порушена проблема відображена і в працях українських педагогів, науковців, філософів, таких, як: Г. Сковорода, Х. Алчевська, О. Духнович, Я. Чепіга, С. Русова, С. Шацький, В. Сухомлинський та інші. У своїх судженнях вони зазначали, що «самоосвіта» – це розвиток мислення, який здійснюється якісно тільки в процесі постійного вдосконалення особистості. Зокрема, мандрівний філософ Г. Сковорода відзначав: «...якщо хочеш виміряти небо, землю та море, починай з виміру себе», адже «...самопізнання духовно перевтілює людину із раба своїх звичок та пристрастей у «справжню», «духовну» людину. Ті ж з нас, хто не займається самоосвітою, мало чим відрізняються від тварин та втрачають свою людську сутність» [10, с. 67].

Сказане вище та дослідження визначеної проблеми вимагає насамперед проведення сутнісного аналізу поняття «самоосвіта». Цей термін увійшов до російської та української мов у 30–60-х рр. ХІХ ст. У Великій Радянській Енциклопедії: «Самоосвіта – освіта, яка набувається поза навчальним закладом у процесі самостійної роботи» [1, с. 18]. Дещо ширшим можна вважати визначення, подане в Українському педагогічному словнику: «Самоосвіта – самостійна освіта, отримання

системних знань у певній галузі науки, техніки, культури, політичного життя та ін., яка передбачає безпосередній інтерес особистості в органічному поєднанні із самостійністю у вивченні матеріалу» [3, с. 296].

У педагогічних працях простежується декілька підходів до розуміння сутності поняття «самоосвіта», а саме: процес формування професійної майстерності (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та інші); засіб особистісного розвитку, самопізнання, самовиховання (О. Борденюк, О. Кучерявий, О. Яцій, Л. Рувінський та інші); процес формування окремих рис суб'єкта (Н. Сафонова, Н. Кузьміна, В. Буряк, Л. Кондрашова та інші); форма отримання та поглиблення знань (Г. Бичкова, С. Лебедев та інші); вид пізнавальної діяльності (І. Гончаров, Н. Косенко, П. Пшебильський та інші) тощо.

Як бачимо, більшість учених продуктивність самоосвітньої діяльності вбачають у кваліфікованому педагогічному керівництві та у формуванні в студентів прагнення до самоосвіти. Для того, щоб сформувати здатність майбутніх фахівців компетентно і самостійно використовувати отримані знання у професійній діяльності, необхідно створити відповідні умови освітнього середовища, враховуючи те, що професія організатора діловодства відрізняється широким спектром використання і потребує від фахівця глибоких професійних знань, умінь і навичок.

Майбутній молодший спеціаліст зі спеціальності «Діловодство» має володіти здібностями вирішувати проблеми і задачі соціального характеру. В освітньо-кваліфікаційній характеристиці зазначені такі здібності, як: оцінка сучасних процесів і проблем у суспільно-політичному житті держави з точки зору історичних подій та її геополітичного становища; засвоєння та реалізація наукових і культурних досягнень світової цивілізації з бережливим ставленням до різних культур, релігій, прав людини; формування стійкого світогляду, правильного сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття, духовної культури; формування політичної свідомості, політичної культури та політичної активності, творчої ініціативи при вирішенні сучасних проблем; формування національного розуміння державності, свідомого дотримання прав, свобод та обов'язків людини й громадянина самостійної незалежної України; оволодіння і прикладне використання іноземних мов у соціальній і професійній сферах; підвищення загальномовного рівня фахівця та формування практичних навичок ділового усного й писемного спілкування в колективі; забезпечення належних культурно-побутових умов відтворення затрат праці, здорового способу життя, психологічного клімату в трудовому колективі; забезпечення охорони праці й безпеки життєдіяльності трудового колективу; правове забезпечення соціально-виробничої діяльності трудового колективу; діагностування й поліпшення соціально-психологічного клімату в трудовому колективі тощо. Вивчаючи

величезні обсяги інформації, майбутній організатор діловодства має вчитися самостійно шукати необхідну інформацію, аналізувати, критично осмислювати та використовувати її у процесі навчання.

Як показали результати педагогічного експерименту, належні організаційно-методичні умови самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства сприяють прагненню і пізнавальній мотивації до самостійного пошуку навчальної інформації та її використання; розвитку уміння самостійно вчитися в умовах інтенсивного зростання потоків інформації; розвитку активності в процесі організації і здійснення самостійної роботи.

Зазначимо, що в процесі підготовки майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності нами було враховано низку важливих чинників, зокрема, таких, як: використання різних видів самостійної роботи у процесі вивчення дисциплін професійної підготовки; раціональний розподіл навчального часу; створення ситуації успіху для кожного майбутнього організатора діловодства через реалізацію принципу особистісно орієнтованого навчання; активізація творчого потенціалу майбутніх спеціалістів, розвиток їхніх особистісно-професійних якостей тощо.

За результатами проведеного експерименту серед форм організації навчального процесу, які представлені в «Педагогічному словнику» за редакцією М. Ярмаченка і розглядаються як «...зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку та певному режимі» [8, с. 468], найбільш ефективними у процесі організації та здійснення самостійної навчальної роботи виявилися практикуми, семінари, факультативи, навчальні екскурсії, консультації та групове навчання. Нами з'ясовано, що розмаїття форм щодо організації навчання майбутніх організаторів діловодства «породжує їх різні класифікації» за кількістю – індивідуальна, групова, фронтальна; місцем навчання (аудиторні, позааудиторні); тривалістю навчання тощо.

У процесі викладання дисциплін професійної підготовки нами використано традиційні та інноваційні форми організації навчання й встановлено: найбільш прийнятними видами та формами організації самостійної роботи майбутніх організаторів діловодства при вивченні дисциплін «Діловодство», «Українська мова за професійним спрямуванням» є такі, як: 1) підготовка до поточних аудиторних занять (робота з підручником, науково-методичною літературою (написання тез, конспектів, анотацій тощо); робота з нормативними та законодавчими документами; виконання вправ, творчих робіт; підготовка до семінарських і практичних занять (пошук і опрацювання матеріалів у бібліотечних фондах, через мережу Інтернет); підготовка до тематичного та підсумкового контролю знань – розв'язування тестових завдань, вправ); 2) пошуково-аналітична робота (написання реферату; пошук та огляд

літературних і наукових джерел за визначеною проблематикою; розроблення навчальних проектів; аналіз і створення ситуаційних вправ); 3) науково-дослідницька робота (підготовка доповідей для участі у студентських конференціях, семінарах; підготовка до участі в олімпіадах; участь у виставках, конкурсах творчих робіт).

Проведене опитування дало можливість констатувати, що невдоволеність суб'єктами освітньої діяльності (науково-педагогічними працівниками і майбутніми організаторами діловодства) вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації традиційними формами та видами самостійної роботи спонукає викладачів до пошуку нових підходів щодо вирішення означеної проблеми. Самостійна робота майбутніх організаторів діловодства, яка організовується і здійснюється викладачем лише через комплекс домашніх завдань, не повною мірою задовольняє потреби майбутніх фахівців, не повною мірою сприяє розвитку їхніх творчих особистісних і професійних якостей.

За сучасних умов вимоги до фахівців з боку роботодавців не обмежуються вимогами до високого рівня кваліфікації. Від майбутнього фахівця вимагаються вміння мотивувати самого себе; працювати в команді; уважно спостерігати; відбирати важливу для аналізу інформацію; вміння визначати проблему й аналізувати альтернативні варіанти щодо її розв'язання; вміння зосереджуватися й приймати правильні рішення за стресових умов тощо. З огляду на це добір форм, видів і методів самостійної навчальної роботи є надзвичайно актуальним.

Найбільшого схвалення як з боку викладачів, так і з боку майбутніх організаторів діловодства здобули метод проектів і дослідницький метод, оскільки самостійне планування й виконання практичних завдань (проектів, досліджень, наукових розвідок) сприяло розвитку у них творчої ініціативи, зв'язку набутих знань і умінь з їх практичним використанням. Провідним методом щодо формування професійних умінь майбутніх організаторів діловодства в процесі їхньої пошуково-аналітичної самостійної роботи є використання кейс-методу (методу конкретних ситуацій), застосування якого забезпечило перехід від вивчення теоретичних знань до застосування їх на практиці. Майбутні організатори діловодства навчилися працювати в групі, аналізувати конкретну ситуацію, приймати власні рішення, аргументувати свої пропозиції, відрізняти головні події від другорядних, ставити запитання, дискутувати тощо. До того ж вони навчилися самостійно вирізняти проблеми та розробляти ситуації.

На вияв креативності, здатності майбутніх організаторів діловодства до самоаналізу, самооцінки та самовдосконалення найбільший вплив мало спрямування їхньої самоосвітньої діяльності на виконання наукової роботи. Участь студентів у конкурсах, виставках творчих робіт, олімпіадах сприяла вияву їхньої самостійності та активності. Проведення науково-

практичної конференції «Самоосвітня діяльність студентів – основа розвитку мовленнєвої культури» дало можливість майбутнім організаторам діловодства самостійно знаходити та опрацьовувати необхідний матеріал, творчо підходити до підготовки доповідей, мультимедійних презентацій, сформувало їхні практичні навички щодо ділового усного й писемного спілкування в колективі. Учасники конференції мали змогу не тільки слухати доповіді товаришів, а й обговорювати результати їхньої самостійної роботи, визначати найбільш ефективні методи, прийоми і засоби щодо формування готовності майбутніх організаторів діловодства до самоосвітньої діяльності. Поглиблення знань студентів про види та форми самостійної роботи сприяло тому, що вони надали перевагу пошуково-аналітичним видам і формам (написання реферату; пошук та огляд літературних і наукових джерел за визначеною проблематикою; розроблення навчальних проектів; аналіз і створення ситуаційних вправ) і проявили інтерес до науково-дослідницької роботи (підготовка доповідей для участі у студентських конференціях, семінарах; підготовка до участі в олімпіадах; участь у виставках, конкурсах творчих робіт).

Поглибленню самостійності майбутніх організаторів діловодства на лекційних і семінарських заняттях з «Діловодства», «Української мови за професійним спрямуванням» сприяв такий вид самостійної навчальної роботи, як ведення словника, і такі форми самостійної словникової роботи, як: самостійне з'ясування значення слів за допомогою словників, довідників, енциклопедій тощо; складання оповідань-мініатюр з відомими словами; рецензування цих оповідань; різні форми роботи з карками, складання словника термінів до певної теми, розділу.

Значну увагу приділено складанню майбутніми організаторами діловодства плану-конспекту, який передбачав стислий виклад головних положень та їх доказів, які сприяють формуванню навичок смислового аналізу тексту (складання плану за текстом підручника, кількома джерелами; складання плану оповідання, розповіді до картини, розповіді викладача); виконанню спеціально підготовлених різноманітних завдань, які органічно доповнюють змістову лінію навчально-виховного процесу.

За результатами педагогічного експерименту нами встановлено, що серед методів самостійної роботи суб'єктами учіння визнано найбільш ефективними метод проектів і дослідницький метод, а використання кейс-методу (методу конкретних ситуацій) забезпечило успішний перехід від здобуття ними теоретичних знань до застосування їх на практиці.

Широке застосування майбутніми організаторами діловодства комп'ютерних інформаційних технологій у навчальному процесі спонукало викладачів до активного використання мережі Інтернет як посередника у спілкуванні на рівні: «викладач-студент». Так, студенти у визначений день і час можуть отримати від викладача необхідну

консультацію щодо виконання завдань самостійної роботи, скориставшись його електронною адресою. Студент, який бажає самостійно вдосконалити свої знання й уміння, може знайти на сайті циклової комісії з діловодства розроблені навчальні проекти, презентації, тестові завдання, ситуаційні вправи, методичні рекомендації, вказівки тощо. Функціональна спрямованість такого виду роботи майбутніх організаторів діловодства визначається прагненням викладачів допомогти студентам самостійно вчитися, удосконалити організаційно-методичні умови для їхньої індивідуальної роботи, рефлексивного аналізу (самооцінювання), накопичення власного досвіду. Для того, щоб студент міг простежити динаміку особистісного й професійного зростання, нами використано таку форму, як студентське Портфоліо (досьє, збірка досягнень). «Портфель» є колекцією різних видів самостійно виконаних навчальних завдань, яка складається з трьох розділів: «портфоліо документів» (добірка документів – грамот, дипломів, сертифікатів, свідоцтв), що свідчить про участь студента в конкурсах, виставках тощо; «портфоліо робіт» (колекція творчих, дослідницьких, проектних робіт, цікавих прикладів і самостійно розроблених тренувальних завдань, опис основних видів і форм самостійної навчальної роботи); «портфоліо відгуків» (відгуки про ставлення студента до різних видів самостійної навчальної роботи, представлених викладачами; письмовий аналіз ставлення студента до власної діяльності та її результатів – рецензій, відгуків, резюме, рекомендаційних листів). Студентське портфоліо вміщує різноманітні таблиці, графіки, реферати, тексти доповідей, фахові статті, тези, підготовлені за результатами участі в конференціях і семінарах; анотації статей, есе, анкети; участь у проектах тощо. Як засвідчив педагогічний експеримент, використання портфоліо сприяло активізації самоосвітньої діяльності майбутніх організаторів діловодства їхньої вмотивованості, а презентація його на підсумкових заняттях допомагала як викладачу, так і студенту об'єктивно оцінити засвоєні знання. Використання викладачами саме такої форми самостійної навчальної роботи показало, що студентське портфоліо є відкритою, динамічною системою, що містить інформацію, яка постійно оновлюється в результаті змістового наповнення розділів, підвищення рівня теоретичних знань і практичних навичок студента. Основним завданням портфоліо є усвідомлення майбутнім організатором діловодства відповідальності за своє майбутнє, свою фаховість, починаючи з перших років навчання.

Отже, виходячи зі сказаного, ми дійшли таких висновків:

- кваліфіковане керування самоосвітою та навчання суб'єктів учіння продуктивним способом її здійснення можливе за умови володіння самим викладачем засобами самоосвіти;
- самоосвітня діяльність вміщує різні види, форми і методи самостійної роботи, яка розширює кругозір студентів, сприяє формуванню

загальнонавчальних умінь та емоційно-ціннісного ставлення суб'єктів навчально-виховного процесу до власної праці;

– самоосвітня діяльність сприяє формуванню професійно-особистісних якостей майбутнього організатора діловодства;

– самоосвітня діяльність є регулятором і впливовим чинником налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «викладач-студент», «студент-студент»;

– самоосвітня діяльність була, є і буде в найближчому майбутньому пріоритетним видом діяльності, яка забезпечить конкурентоздатність молоді на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большая советская энциклопедия / под ред. Б. А. Введенского. – Государственное научное издательство «Большая советская энциклопедия», 1955. – Т. 38.
2. Герbart И. Ф. Психология / Герbart И. Ф. ; предисловие В. Куренного. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2007. (Серия «Университетская библиотека Александра Пгорельского»). – 288 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Дистерверг А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистерверг. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
5. Дистерверг А. Руководство к образованию неметких учителей / А. Дистерверг // Избранные педагогические сочинения. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
6. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России : учеб. пособ. для студ. высш. вед. учеб. заведений / И. Н. Андреева, Т. С. Буторина, З. И. Васильева и др. ; под ред. З. И. Васильевой. – М. : Академия, 2001. – 416 с.
7. Коменский Ян Амос. Великая дидактика / Ян Амос Коменский // Избранные педагогические сочинения : в 2-х томах. Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – 656 с.
8. Педагогічний словник / за редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
9. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х томах. Т. 2 / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983.
10. Шпак В. П. Организация самообразования студентов педагогических вузов : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Шпак В. П. – Харьков, 1994. – 158 с.